

ПЕЧАЛБАРСКАТА СУДБИНА И ВРАЌАЊЕТО ВО РОДНАТА ПРЕСПА НА АЛЕКСО ГРЕЖЛОВ И НЕГОВОТО СЕМЕЈСТВО

Уште како дете Алексо бил многу мирен, пријатен и шегација, човек кој во животот со никога не се карал. Заминал за Детроит како момче, а се вратил во Љубојно како старец, зошто Америка му беше неговиот завет, живото таму го прати, но родината пак го врати за на век

Печалбарската историја за доблесниот иселеник Алексо Грежлов од Љубојно, Преспа е само дел од голема македонската печалбарска сага. Таа е тесно поврзана со историскиот и општествениот развој на Македонија и македонскиот народ во целина. Во таквите услови, особено судбината на печалбарските краишта била сурова и оставила вековни последици и лузни врз животот на печалбарите.

Така, Првата светска војна не била ниту прва, ниту последна за измачениот македонски народ, а особено не за Македонците од живописниот и питом крај покрај Преспанското Езеро. Напротив, и таа војна била злокобна: многу села се испустија, на многу куќи оцаците им згаснаа, народот стана посиромашен, а земјата, која штотуку се ослободи од вековниот поробувач, продолжи да стенка распарчена од балканските кралски и буржоаски држави.

Неиздржливите економски услови и лошите политички прилики во поделената земја каде што се плаќаа безброј даноци и глоби, биле главните причини за многумина од овој убав крај да го напуштат своето огниште, родната земја Македонија и да побараат среќа во белиот свет. Тие, всушност, биле првите птици кои го започнале печалбарството во прекуокеанските земји, што останало да се пренесува од поколение на поколение од памтively до денес.

Таквата судбина беше сурова и за Алексо Грежлов (Алек Трајков, како што беше регистриран пред американските власти, а кој беше дедо по мајка на авторот на овој текст). Тој беше честит и доблесен Македонец со државјанство од САД, но, од Љубојно, од питомиот крај до Преспанското Езерото. Алексо беше најмалиот меѓу браќата Ефтим, Петре и Крстин, а беше роден во 1898 година од татко Ристо и мајка Дафина Грежлови. Тој беше човекот кој го сакаше семејството, својот народ, својата татковина. Алексо беше многу праведен, искрен, честит и човекољубив, како и сопруг, родител и старател кој беше многу поврзан и почитуван од својата фамилија, од соседите од соселаните од сите луѓе кои го познаваа. А, времето во кое живееше тој беше карактеристично по тоа што Македонците, особено во руралните средини семејното живеење го организираа во поголеми заедници, однесувајќи се со голема почит кон родителите и постарите членови во заедницата. Така и во семејството Грежлови, таткото на Алексо - Ристо бил почитуван како глава на семејството, а потоа таквиот обичај се пренесувал на наредните генерации. Таков бил македонскиот, а и пошироко балканскиот начин на организирано семејно живеење.

Инаку, родното место Алексо Р. Грежлов - Љубојно се наоѓа во пазувите на Баба Планина, недалеку од Преспанското Езеро, на македонска земја, а само неколку километри северно од границата меѓу Република Македонија и Република Грција. Тоа е типично македонско, преспанско, печалбарско место од кое, како и од голем број села под Пелистер и од кај Преспанското Езеро многумина заминале од своите родни дедовски огништа и се задомиле на сите континенти во светот.

Љубојно, своето име го добило од зборот љубов. Така вели легендата. Поточно, многу одамна се вљубиле момче и девојка. Тие живееле во две соседни населби на повисокиот предел на селскиот атар, но поради лошите соседски односи на жителите на населбите, не смееле да се земат. Меѓутоа, љубовта била многу посилна и тие се зеле и побегнале во рамничарскиот дел - во близината на Стара Река каде и останале среќно да живеат. Подоцна во близина на местото на вљубените се доселиле и други семејства. Во чест на вљубените младенци местото го нарекле Љубојно.

Ова е само легенда за Љубојно - љубовта на Алексо, која ја прераскажуваат постарите љубанчани (љубојнчани, како некои ги викаат). Но, таа легенда се потврдува со фактот што Љубојно, односно жителите на овој питом преспански и македонски крај имаат љубов; љубов кон родниот крај, кон Татковината, природата, љубов кон убавото и кон се она што значи напредок, иднина... Според кажувањата на постарите, таму секогаш живееле вредни и честити Македонци, христијани кои фанатички ја бранеле и ја чувале верата и нацијата. А и сега тие тоа го изразуваат особено на илинденското празнување, кое се одржува четириесетина години токму на Илинден, на празникот над празниците.

Карактеристично за Љубојно е тоа што таму на 8 и 9 септември 1943 година била формирана првата слободна територија во Преспа, за потоа да започне првото училиште во Преспа на македонски јазик Веднаш по Втората светска војна и ослободувањето, Љубојно прилегаше на градска населба; имаше Дом на културата, кино сала, парк, осумгодишно училиште, библиотека, потоа бројни трговски и занаетчиски дуќани. Таму активни беа 14 чевларски работилници, 8 дуќани за широка потрошувачка и

текстил, 5 кафеани, 6 дрводелски работилници, две фурни за леб, 4 шивачки работилници, 8 воденици, две ковачници, берберница и др.. Сето тоа зборува за напредокот на Љубојно во минатото,

Инаку, најкарактеристично за Љубојно е тоа што заедно со селата од Долна Преспа - Долно Дупени, Наколец, Брајчино, Штрбово и Крани од секогаш било расадник на високообразовни кадри, кои работат како педагози, професори, доктори, новинари, инженери, правници и други професии. Тие придонесуваат за подобро и посреќно утре за човечкиот род во Македонија и во дијаспората. Сите тие учени кадри го стекнале своето образование најнапред во централното осумгодишното основно училиште „Димитар Влахов“, во Љубојно. Училиштето било изградено во втората половина на XIX век, кое било малечко и со две училници. Потоа, во 1907 година е изградено денешното старо училиште, кое му пркоси на времето. Првата настава на свој мајчин народен јазик започнала во 1908 година, за во 2008 година да се прослават сто години од неговото постоење. А во ова училиште само од Љубојно го добиле своето образование. педесетина лекари, дваесетина правници, дваесетина про - фесори, дваесетина инженери, десетина писатели и поети и многу други интелектуалци.

Затоа со право се вели дека Љубојно е најпривлечно, највесело и најпосетено на Илинден, на најголемиот празник од сите празници во Македонија. Тогаш тоа е центар за илинденските празнувања во Преспа. Во тие празнични денови, сите патишта водат кон Долна Преспа, кон Љубојно, каде се собираат голем број иселеници, преспанци што живеат низ Македонија и други балкански земји, гости и иселеници од другите села, туристи и повратници од Преспа, Битолско, од егејскиот дел на Македонија и многу други краишта. За Илинден се пее и пие, се играат македонски ора на „Полепа“ во центарот на Љубојно, отворени се сите домови и се слави и дење и ноќе.

Печалбарството за Љубојно, а и за цела Преспа е и среќа и судбина. Тоа е река што не сопира и процес кој продолжува со векови. А судбината била сурова и, меѓу другите го однела на печалба и Алексо Грежлов, кој во тој период бил млад црномурест со дамки и благ израз на лицето и со среден раст. Како четврто машко дете во семејството на Ристо Грежлов, во споредба со другите браќа кои биле најсилни мажи во Љубојно, тој бил физички послаб, но многу вреден и послушен, бил скроман, трудољубив и писмен. Но, се чини, најважно од сè е тоа што тој бил честит граѓанин, пријатен соговорник, гостопримлив, со американски манири и навики, а сепак вљубеник во сè што е македонско.

Уште како дете Алексо Грежлов бил многу мирен, пријатен и шегаџија, човек кој во животот со никој не се карал. Како годините одминувале, тој растел во голем домаќин и бил почитуван од семејството и од околината, а со тоа бил подготвен за да тргне на печалба.

Така, еден пролетен ден во 1924 година, како и на неговите браќа и многумина од тој печалбарски крај, му ја подготвиле торбата со понови алишта, му тутнале некоја пара во џебот, му го покажале пратот преку граница и го турнале во белиот свет да ја бара среќата, како што водата во реката го бара својот тек, го пратиле да оди на печалба во далечната „ветена земја“ - Америка.

Во тој период многумина од Преспанско, Битолско, Леринско и Костурско заминале на печалба, така што патот преку границата и до новата земја веќе бил пробиен. При заминувањето, печалбарите се групирале по неколкумина за побезбедно да ја преминат границата. Така се случило и со Алексо. Се придружил кон една група која тргнала преку планина од каде лесно и непречено се преминувала границата. Границата, пак, како и државата била несигурна. Понекогаш ја чувале, симболично, малкумина жандари и војници, а некогаш власта како да збеснала, та птица не можела да прелета од другата страна на планината. Во вакви случаи, печалбарите давале по некоја жолтица на наредникот на полицијата и на селскиот кмет, за полесно да одат од другата страна на македонската земја и кај македонскиот народ, но во друга држава, од каде полесно се одело во Америка.

На новиот континент, заедно со уште поголема група патувале со брод од Франција до Америка. Прво пристигнале во Њујорк на Елис островот, а оттаму заминале за Детроит, каде што веќе живееле и работеле голем број преспани. Во тоа време, всушност Детроит била последната дестинација на најголемиот број печалбари од Македонија, кои живееле во групи според местото од каде пристигнале и работеле претежно на железницата или по фабриките.

На печалба во Америка на Алексо Грежлов не му било лесно. Тој бил одделен од семејството, далеку од родната земја, во нова средина и со непознавање на англискиот јазик, затоа животот му бил со многу предизвици. Меѓутоа, со трудољубивост, тешката физичка работа и домаќинско штедење некако се снаоѓал и, како и голем број печалбари, одел и се враќал во родното место со многу заштедени пари. Работел со една поголема група од Преспа, добро заработувал, но најважно било што бил домаќин и ги чувал заработените пари. Веќе по три печалбарски години, имал доволно пари да се врати во родниот крај. Тоа за него било сонот и јавето, бидејќи родната земја го викала да се врати назад, зашто таа никогаш не се заборава, секогаш се носи во срцето и тогаш кога со години се живее далеку од неа.

Првото враќање на Алексо во родниот крај донело неизмерна радост во семејството, па и во селото. Сите се радувале. За многумина радоста преминала во плач, искажувајќи ја тагата што со години се

собираше. Дошол ред и неговата сопруга, Ката, срамежливо да го гушне својот домаќин, како бродоломничко парче штица која нуди надеж за постоење. По кратка пауза, некој почнал да пее. Преку песната се изразуваало задоволството и радоста што тој пак е меѓу своите, што од печалба дошол жив и здрав, донел добри вести за семејствата и на другите печалбари од селото.

Инаку, Алексо Грежлов се оженил за Ката Грпчева, една од најубавите и стројни чупи од езерското село Наколец во 1919 година. По две години заедничко семејно живеење на брачната двојка Алексо и Ката им се родила ќерката Сандра (1921 – 1998), мајката на авторот на овој текст, која како прво дете претставувала неизмерна радост на родителите и пошироко. Потоа им се родиле уште три женски чеда: втората била Менка (1929 - 1991), третата Доста (1931 -), која кумот намерно ја крстил со такво име за да престанат да се раѓаат женски чеда и четвртата Спаса (1933 -), по која барале спас од женски чеда, за петта рожба, конечно, да им биде машкото чедо Васил (1935 - 1996) и големата радост за брачната двојка и семејството, а на крајот родиле уште една убавица која ја крстиле Велика (1937 – 1991).

Првото доаѓање од Америка на Алексо Грежлов била голема радост за неговата сопруга Ката и ќерката Сандра. Во стариот крај, како што милуваше тој да каже за Преспа, останал неколку месеци. Безгранично се нарадувал на својата ќерка и младата невеста и просто заборавил дека треба пак да се врати на печалба. Времето со ништо не можел да го сопре. Се приближувал денот за повторно да оди во Америка.

Разделбата, како и секоја разделба, била тажна и тегобна за сите присутни. Сите плачеле, како и оној ден кога Алексо се вратил од печалба, но, овој пат, во плачот немало радост, туку само тага. Тој повторно заминал на печалба. Не бил ниту прв, ниту последен печалбар од крајот крај Езерото кој безброј пати длабоко ги чувствувал средбите и разделбите. Тоа повторно одење на печалба за него било едно од десетте заминувања и враќања во родниот крај. Сите негови заминувања биле исполнети со горчина, но во исто време и со радост и среќа. Тука се измешала носталгијата, среќата, парите и тагата за да може судбината да си поигра со него и со голем број Македонски со иста судбина.

Секое враќање во татковината за него претставуваше ново доживување и среќа, особено враќањата по Втората светска војна кога неговото семејство беше многу поголемо и имаше среќен и среден живот. Меѓутоа, последното враќање за Алексо Грежлов во 1959 година беше исполнето со особена радост и задоволство, кое значеше и збогување со неговата втора татковина - Америка и печалбарството. Како американски пензионер, со висока заработена пензија пет години го уживаше убавиот живот со семејството во својата родна земја. Почина во својата татковина Македонија во 1964 година, за што имаше оставено аманет да биде погребан во родното место, во Љубојно.

Алексо Грежлов го помина својот најубав дел од животот во Америка. Тоа беше еден долг период, за кој со задоволство се сеќаваше и за кој честопати раскажуваше за згодите и незгодите. Тоа беше период кога спечали доволно пари, направи убави куќи во Љубојно и Охрид и купи доста земја во селото, го зголеми семејството, се порадува неколку години како американски пензионер и на крајот виде дека животот му помина во заминувања, враќања, средби и разделби – во печалбарството. Алексо почина во својата куќа во Љубојно во 1964 година, каде и е погребан.

И неговата сопруга Ката која беше родена во 1900 година во Наколец на брегот на Преспанското Езеро, заедно со Алексо и зетот од ќерката Велика, Димче Трендафиловски од Охрид, отиде во Америка во 1963 година, да ги види патиштата и да ја почувствува и среќата и тагата на својот сопруг и да го види својот брат Иван, кој ги остави коските во Америка. Баба Ката, која авторот на овој текст ја викаше мајко и по која го доби прекарот Катин, беше со убави црти на лицето, висока, претставителна, природно надарена и благородна. Животот ја натера да ги врши и машките и женските работи во семејството, да се грижи и во добро и во зло, да ги воспита децата и да им го покаже правиот пат во животот. Таа почина за време на патувањето од Америка за Македонија, во Битола во 1963 година, за потоа да биде пренесена во Љубојно, каде и се наоѓа нејзиниот вечен дом.

Слична печалбарска судбина имаше и ќерката на Алексо, Сандра. Таа беше благородна, разговорлива, бистра, со големи мајчински чувства и со љубов кон својот род. Таа се омажила за Ристо Николовски (Барцевски, таткото на авторот на овој текст), од Наколец во 1940 година. Тие живеела кус период во Наколец, а потоа во Љубојно, се до заминувањето на Ристо од родната земја. Инаку, Ристо бил висок, убав маж, интелгентен и многу претставителен, а бил и учесник во ослободителното движење за Македонија со воен чин. Меѓутоа, и на Ристо судбината му била лоша и, поради воените непогоди и состојби морал да замине од родната земја. Од Македонија пребежал преку граница во Грција, каде бил спроведен во логорот "Лаврион", во Јужна Грција. По неколку години заминал за Бразил, најпрвин во Рио де Жанеиро, а потоа се преселил во Јагуажа, на границата со Парагвај, каде формирал ново семејство и останал до крајот на својот живот, оставајќи гроб во туѓина.

Сандра, пак, по вториот брак со Јосиф Ничевски од 1952 година, продолжи да живее во Љубојно, каде оформи среќен брак и убав дом. Меѓутоа, патот ја однесе заедно со брачниот другар во Вулунгонг, Нов Јужен Велс, во 1964 година. Од таму понеле многу добри спомени, оти, како што зборуваа, таму им

било како во Преспа: долу морето и плажата, како крај Преспанското Езеро, горе планина и високи дрвја, зеленило и убавина, како на Пелистер.

По пет години престој во Австралија, во 1969 година, Сандра и Јосиф се преселија во Торонто, Канада, каде останаа до крајот на својот живот. Како канадски пензионери доаѓаа скоро секоја година во родната земја Македонија. Затоа често Сандра во шега ќе речеше дека биле растргнати и со мислите и со телото меѓу двете нивни татковини, Македонија и Канада.

Во една пригода во Торонто Сандра изјави:

“ Ние сме на половина пат, ни тука, ни таму. Кога сме тука во Канада, мислиме за нашите во Македонија, а кога сме во Македонија, мислите ни се враќаат назад. Еве сега, со телото сум тука, а со мислите сум кај своите во Љубојно, Скопје, Охрид, Битола... Навистина чувствувам празнина во душата што не можам да ги посетам гробовите на моите родители, сестрите Менка и Велика, особено на мојата сакана сестра Велика, која многу млада си отиде и нè остави да тагуваме”, рече баба Сандра со тага на душата и продолжи: - Секоја средба со татковината, нашите најблиски, пријателите, со родното место како да ни дава нови сили за живот, а нам тоа ни е навистина потребно овде, во туѓина. Многу ни е драго и особено сме горди што ни се исполни вековната желба да имаме своја самостојна македонска држава. Таа е призната од поголем број земји, од тие што треба и што нè почитуваат и нè сакаат, а во најскоро време и оваа наша втора татковина ќе ја признае Македонија. Ве уверувам во тоа, бидејќи Македонија заслужува да стане призната од пошироката заедница”, рече, меѓу другото Сандра.

Во текот на престојот од околу триесетина години во Канада, Сандра беше активна во Женската секција, во почетокот во рамките на првиот македонски црковен храм, соборната црква „Св. Климент Охридски“ во Торонто, а потоа и во Женската секција на МПЦ „Св. Илија“ во Мисисага. Таа беше една од најактивните жени и почитувач, чувар и пренесувач на македонските обичаи, традиции и домашните специјалитети донесени од Македонија во новата средина. Таа беше побожна и имаше силни чувства и почит кон верските обичаи, црковното живеење и воопшто кон македонската вера и надеж. Во целото нејзино живеење во новата средина секогаш беше меѓу првите да помогне во црковните и националните активности.

Инаку, Сандра Грежлова - Ничевска беше малечка по раст, но голема по дела. Таа беше со високи човечки манири, трудољубива, голема домаќинка, гостопримлива, дружељубива и благородна. Таа беше одличен раскажувач на македонските приказки, убаво пишуваеше и сакаше да чита, најповеќе за минатото на Македонија, затоа нејзиниот печалбарски копнеж само се продлабочуваше.

Идејата на Сандра беше слична како на одреден број иселеници за враќање во родната земја. А тоа беше со кристално чиста цел, да се дојде во Македонија, која ги привлекува со невидена сила, за да воздивнат во своите стари домови, да ги реновираат старите или да градат нови куќи, да ги обноват спомените од младоста, но и таму да ја завршат староста и да остават вечни траги за идните генерации. Таква беше и судбината на Алексо Трајков и неговите три браќа кои оделе на печалба и се враќале во родната земја. На крајот од животот, сите браќа својот вечен мир го нашле во Македонија, скоро еден до друг на гробиштата во Љубојно. Судбина слична како на многумина од Љубојно како и на голем број Македонци – печалбари, кои многу време живееле во други земји, а на крајот се вратиле да почиваат во родното место.

Затоа и сега гробовите на Алексо и Ката Грежлови во Љубојно останаа неми сведоци на минатото, а за иднината надгробните стихови вечно ќе потсетуваат на животот и судбината на нивниот печалбарски живот. Така, таму на гробната плоча на Алексо пишува: “Америка беше твојот завет, животот тој суров меч тебе таму те прати, но родината пак те врати за на век”, а до него на плочата на Ката пишува: “Мајко, пламенот од шесте искри што го вивна ти, го остави да гори, да тлее и вечно на тебе да мисли”.

Слична судбина како на родителите имаше и нивната ќерка Сандра, која се прости за секогаш со Канада и дојде во Македонија да почине во родниот крај. Тоа и се случи. Таа почина во својот дом и со големи почести и почит од многу роднини и пријатели, со девет свештеници и владика е погребена во близина на Алексо и Ката Грежлови на гробиштата во Љубојно, каде на надгробна плоча пишува: “Австралија и Канада ви беа времен дом, а Македонија вечен сон”.

Делови од текстот се поместени во публикациите “Печалбарски копнеж” и “Македонски холокауст” од Славе Николовски – Катин.